

Семантичките компоненти на μετανοια како христијански термин

Марија Чичева Алексик
Институт за старословенска култура
maralyu@yahoo.com

Клучни зборови: метанија, баптизма, намисла, покајание.

Зборот μετανοια спаѓа меѓу примарните и многу важни христијански термини. Неговата фреквентност во Новиот Завет е подеднакво засведочена како во Синоптичките евангелија, така и во Посланијата на светите апостоли.

Најстарите писмени сведоштва за употребувањето на овој збор ги наоѓаме кај историчарот Тукидид (III 36, 4). Неговото примарно значење – *промена на намислата, предомислување* можело истовремено да подразбира и блага афективна семантичка нијанса, па во таа смисла може да се каже дека зборот μετανοια бил синонимен со μεταμέλεια. Еден извесен период се забележува отсуство на овој збор во грчката литература, па така на пр. не може да го сретнеме кај Платон или Аристотел, а се појавува повторно кај Полибиј (4, 66, 7) при што иако неговото значење е речиси исто со значењето кое се јавува кај Тукидид – *промена на намислата* или планот, *предомислување*, сепак во контекстите кај Полибиј отсуствува афективната семантичка нијанса.

Во Девтероканонските книги на Стариот Завет, кои датираат од периодот кога веќе почнува да се зародува идната идеологија на христијанството, μετανοια веќе означува нов поим кој на некој начин е цврсто поврзан со идејата за грешноста. Асоцијацијата на идејата за грешноста во вербален контекст е речиси секогаш присутна, а понекогаш дури и експлицитно нагласена (Σοφία Σαλωμῶνος 12, 10; 12, 19; Σοφία Σιζάχ 44, 16). Истото важи и за псевдографските списи на Стариот Завет (Ωδαὶ 12, 8).

Контекстите во кои μετανοια се појавува во Новиот Завет покажуваат дека толкувањето на значењето на овој збор не може да биде сосема еднострано. Во Гримиовиот речник на Новиот Завет толкувањето на значењето на овој збор е mutatio mentis. Во тој поглед значи не би можело да се каже дека во овој збор се јавува некоја значајна семантичка промена. Но дека тој сепак се врзува со еден мошне значаен теолошко-религиозен поим на христијанството, станува веднаш јасно според додаденото толкување за поимот кој се означува со зборот μετανοια а тоа гласи вака: *speciatim eorum qui errores ac scelera sua detestari coeperunt sibique meliorem vitae rationem ineundam praescripserunt, ut complecteretur et peccatorum agnitionem doloremque et animi emendationem, cujus fructus et signa sunt bene facta.*

Приведеното толкување на појмовното значење на μετανοια од овој речник упатува на извесна генерализација, односно проширување на обемот на значењето на овој збор. Зашто μετανοια во својата семантика не ја опфаќа само когнитивно-менталната категорија, туку и афективната и етичката. Па така овој проширен обем на значење може да се дефинира како: *комплетно преобразба во мислите, чувствата и делата*. Истовремено поимот кој го означува зборот μετανοια во Новиот Завет е од теолошко религиозна природа. Токму оваа комплексност доведува до извесна раслоеност на семантички план.

Теолошкото значење на μετανοια најмногу се забележува во контекстите како на пр. διδόναι или τιθέναι μετανοιαν, а во кои како субјект се појавува или пак се подразбира ο θεός.

Во таквите контексти μετανοια е изразено теолошки поим и нејзиното значење е приближно еднакво, па до некаде дури и синонимно со метафоричното и теолошкото значење на зборот βάπτισμα – *просветлување со божјиот разум*. Блискоста во значењето на овие два поима е нагласена и во Посланието до Евреите (Επιστολή Παύλου προς τους Εβραίους 6, 4-6) каде во еден извадок може да се насети дека μετανοια е чин на очистување на душата од гревовите, кој му претходи на чинот на крштението.

Религиозната компонента на поимот кој се означува со μετανοια имплицира во семантиката на овој збор две асоцијативни значења: *чувство на голема жалост* (заради сторениот грев) и *длабоко страдање, плаќање казна* (заради сторениот грев). Тие асоцијативни значења постојано меѓусебно си проникнуваат, па така едното асоцијативно значење секогаш го подразбира другото. Во таа смисла нив може да ги објасниме со нешто посублимирана дафиниција – *плаќање казна за сторениот грев преку чувствување голема жалост*.

Имплицативноста на асоцијациите – *чувство на голема жалост* (заради сторениот грев) и *плаќање казна* (заради сторениот грев) е изразена на некој на чин, и кај глаголот μετανοεω, за што сведочи и фразата μετανοεῖν σάκκῳ καὶ σποδῶ (да се покаеш во вреќишта и пепел) која, на пример ја сретнуваме во Евангелието по Лука 10, 13. Имено облекувањето во вреќи и посипувањето на главата со пепел во Израел биле традиционален гест за жалост со кој се искажувало дека сторените гревови се признаваат. Споменатата фраза од наведениот контекст, всушност алудира на една старозаветна епизода од книгата на пророкот Јона (3, 4-8) во која се прикажува на некој начини ритуално искажување на страдање заради сторениот грев, преку чувствување длабока жалост а со цел да се предизвика промена на божјата одлука.

Чинот на покајување на религиозен план исто така симболично бил изразуван преку исповедувањето на гревовите при обредот на покајничкото крштевање. Симболиката на прикажување чувства на голема жалост преку плаќање казна за сторениот грев во пракса (во реалноста) веројатно и конкретно бил изразуван и спроведуван со одредени гестови. Тие всушност симболично го прикажувале плаќањето казна за сторениот грев со чувство на голема жалост. И токму тие симболични постапки спроведени во пракса подоцна се поистоветувале со самото значење на поимот μετανοια. Самата постапка потврдувала дека во покајанието се подразбира и промената на личното однесување. Во тој поглед μετανοια може делумно да се изедначи со метафоричното новозаветно значење на ἐπιστροφή.

Тесната поврзаност со споменатата асоцијација изразена е и во Посланието до Евреите (12, 17), а во Второто послание до Коринѓаните (7, 8-10) , експлицитно е назначена и теолошката димензија на асоцијацијата за *чувство на голема жалост* (заради сторениот грев) која ја носи идејата за покајание. Таму во исто време се открива она суштинско етичко-религиозно значење на зборот *μετάνοια*, кое има двојна природа: задолжително чувство на голема жалост за сторениот грев, за да се добие покајание (*μετάνοια*), а тоа е всушност можноста за спасение која ја дава Бог.

Придружните асоцијации – *плаќање казна за сторениот грев преку чувствување голема жалост*, се потврдуваат и според ономаσιологијата на зборовите со кои во латинскиот и старословенскиот се преведува грчкиот збор *μετάνοια*. Имено во преводот *Vulgata Clementina* за грчкиот збор *μετάνοια* се употребува латинскиот збор *poenitentia*, додека во *Neovulgata* како покоректна се дава формата *paenitentia*. Преводот за грчкиот збор *μετάνοια*, пак на старословенски е *покајание*. Во поглед на образувањето на овој збор во старословенскиот, тој би можел да биде вброен во категоријата на зборови кои во лингвистиката се нарекуваат *Lehnbildung*, односно делумен превод на странски збор, при што едната негова компонента е прецизно преведена, додека втората се преведува многу послободно.

Асоцијативната нијанса *да платиш за сторениот грев, преку чувствување (или искажување) на голема жалост* се чини дека подоцна почнала да се изедначува со самото значење на зборот *μετάνοια*. За тоа всушност сведочи и сосема умесната забелешка на Лактанџ кој создал дури и посебен термин *resipiscentia* и го предложил како многу поадекватен латински превод за грчкиот збор *μετάνοια*. Сепак, оваа забелешка на Лактанџ, која во суштина се однесува на неадекватноста на значењето на латинскиот збор *poenitentia* како превод за грчкиот збор *μετάνοια*, не може јасно да ни потврди дали споменатите пропратни асоцијации биле присутни и во грчкиот збор и дали уште во периодот на соодавањето на Новиот Завет се јавува извесна семантичка раздвоеност. Сличен податок, кој открива извесна контроверзност во значењето на зборот *μετάνοια* наоѓаме и при обидот да се протолкува истиот овој збор кој како христијански термин од грчко потекло навлегол во словенските јазици и како заемка. Тука мислиме на зборот *метанија* за кој во "Речникот на хрватските христијански термини од грчко потекло" се вели дека во црковниот говор тој навлегол не во општото значење „покора (казна, мака)“, туку како назив за едно дело на покората (казната): *κλαῖμα τ. е. prostartio corporis et animae inclinatio*. Ова упатување го наведуваме со цел да укажеме на тоа колку е всушност сложено значењето на овој збор и тоа пред се заради комплексноста на значењето на поимот кој се означува со зборот *μετάνοια*, а која се рефлектира и на семантички план.